

Europako Konsilo Strategikano Akcijako Plano vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija (2020-2025)

www.coe.int/roma

Roma and Travellers

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Anglikani edicija:
Strategic Action PPlan for Roma and
Traveller Inclusion (2020-2025)

Sa e hakaja si rezervirime. Naj slobodo chi
sosko kotor katar kadi publikacija te ovel
reprodukirime, bishaldi, ande chi jekh forma,
elektronsko (CD-Rom, interneto thaj aver), vaj
mehanichno, fotokopirimi, crdini tele pe video/
kaseta anglal te ovel hramosardo permiso
katar o Direktorijato pe Komunikacija (F-67075
Strasbourg Cedex vaj publishing@coe.int).

E fotografija ando avgo partin: Konsilo la Evropako

© Konsilo la Evropako, septembro 2020
Stampimo ando Konsilo la Evropako

Europako Konsilo Strategikano Akcijako Plano vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija (2020-2025)

Akceptuimo katar o Komiteto le Ministrongo
katar Europako Konsilo ko 2 januaro 2020
pe lengiro 1365to kidipe katar le Ministrengere Deputatura

So ka arakhen andre

---

1. KONTEKSTI	7
2. IMPLEMENTIRIBE PE TEMATIKANO AKCIJAKO PLANO VASH E ROMENGI THAJ PHIRUTNENGI INKLUZIJA (2016- 2019)	8
3. STRATEGIKANO AKCIJAKO PLANO VASH ROMENGI THAJ E PHIRUTNENGI INKLUZIJA (2020-2025)	11
4. FUNDAMENTALNO PRINCIPURA VASH E STRATEGIKANE AKCIJAKO PLANESKO LEGARIPA	12
5. PRIORITETESKERE UMALA THAJ LEGARIPASKERE LINIJE VASH AKCIJA PE 2020-2025	13
5.1. Maripe mamuj anti-Ciganizmo thaj diskriminacija vi azhutipe vash realno thaj efektivno jekhipe	14
5.2. Azhutipe vash demokratikani participacija thaj promoviripe manushengi pakhiv thaj responsibiliteta	17
5.3. Azhutipe vash inkluzivno kvalitetno edukacija thaj suporto vash inkluzivno kvalitetno edukacija thaj treningo	19
6. TRUSHALKERDE PROBLEMURA	21
7. IMPLEMENTIRIBE THAJ DIKHIPE UPRAL O STRATEGIKANO AKCIJAKO PLANO	22

1. Konteksti

But manusha katar kadala 10-12 milionura Roma¹ thaj Phirutne ande Europa si dukhavdine kotar o ekstremno/baro/ chorolipe thaj crdipe pe rig/ekskluzija/. Kodo so isi baro thaj buhlo anti-Ciganizmo buteder teljarela olengi ekonomikani thaj socijalno situacija. Kadala bijekhipena dzan vi dureder, vi kodo so isi nesave zora kerdine kotar e nacionalno, europako thaj internacionalno nivelu te ikljol pes ki rig e anti-Romengere thaj anti-Phirutnengere prejudicije, diskriminacija thaj kriminalura, sar vi te pharuven pes olengere majodorutni inkluzija.

E Strazburgoski Deklaracija pe Roma² adoptirimi/lendini/ ko 2010-to bersh dela jekh zuralo efekto vash e koordinirime thaj konkretno akcije katar e gavernura thaj e Europutne kotora te den azhutipe/suporto/ pe nacionalno, regionalno thaj lokalno niveleskere autoritetura vash olengere zora/mangipa/ te lacharen e socijalnikane thaj e ekonomikane situacijen pe Roma thaj Phirutne. Sasa dopherdo katar e Europutne Konsilosko Tematikano Akcijako Plano vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija (2016-2019). Sar te si, e Deklaracijako thaj Akcijako Planosko implementiribe sikavela kaj ande shtar umala/areje/ kote si kerdine varesave akcije – lokheder avipe dzi pe edukacija, bucharipe, sastipaski sama thaj khera – rodona te keren pes buteder akcije thaj lacheder koordinacija. O Europutno Konsili, vi ole-skere Thema membrura, sar vi e Europaki Unija thaj e javera internacionalna organizacije, trubuj dureder te keren akcije thaj te vazden i koordinacija, te shaj te bajrol i socijalno thaj interkulturalno Romengi thaj Phirutnengi inkluzija ani Europa. E lache kerdine projektura thaj egzemplura/misala/ trubuj te vazden pes pe uprederutno nivelu thaj te buhljaren pes.

Pe jekh vrama te phenel pes vi kodo so e Europutni Kris vash Manushikane Hakaja thaj e javera Europutne Konsiloskere kupe keren lacho monitoring pe Roma thaj Phirutne, sar vi te ikljon pe agor e diskriminacijasar thaj e javera phuchipencar phangle e manushikane hakajencar.

-
1. E vorbi "Roma thaj Phirutne" phena pes ande Europako Konsilo te sikavel o buhlo diverzitetu e grupengo save si uchardine e buhasar so kerel o Europako Konsilo an kodo umal: jekhe rigatar a) Roma, Sinti/Manush, Calé, Kaale, Romanichal, Boyash/Rudari; b) Balkaneskere Egiphtjanura (Egiphtjanura thaj Ashkalije); c) Chachunerigeski grupe (Dom, Lom thaj Abdal); thaj javere rigatar, grupe sar so si Phirutne, Yenish, thaj e populacija dzande teli administrativno alav sar "Gens du voyage", sar vi e manusha save so phenena peske Gypsies. Kodo si eksplanacijaki nota, na definicija pe kodo so si e Roma thaj/vaj e Phirutne
  2. CM(2010)133-agoruni Strazburgoski Deklaracija pe Roma lendini/adoptirimi/ kotar e Europutne Konsilosko Ucho Khidipe pe Roma, Strasbourg, 20-to oktobro 2010-to bersh

2. Implementiribe pe Tematikano Akcijako Plano vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija (2016- 2019)

T Europko Konsilosko Tematikano Akcijako Plano vash e Romengi thaj e Phirutnengi Inkluzija (2016-2019),³ ando kotar e Ministerongo Komiteto ko 2-to marco 2016-to bersh, fokusirina pes ko trin klejakere prioritetura (ikljovibe pe rig e anti-Romane thaj anti-Phirutnengere prejudicije, diskriminacija thaj kriminalura (“anti-Ciganizmo”), sikavindoj inovativno modelura vash e inkluzivno politike vash e majdukhavdine, thaj promoviribe modelura vash e lokalne niveloskere solucije), cilosar te den pes konkretno thaj praktikane operacionalno instrumentura vash e implementiribe e 2010 Strazburgoskere Deklaracija pe Roma.

Trujal e mashkargavernongiri kooperacija, dijologo e Romengere thaj Phirutnengere civilno societasar, thaj kooperacija pe themencar membrura ano Konsili, specijalno pe umala vash maripe mamuj anti-Ciganizmo thaj ano umal/areja/ lokalno legaripastar aktivno Romengere thaj Phirutnengere participijasar.

3. SG/Inf(2015)38-agoruno Tematikano Akcijako Plano vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija (2016-2019)

O Tematikano Akcijako Plano sigurindas koherentno butikeribe mamuj e buchi so kerel o Europutno Konsilo vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija, demonstririndoj vi e Organizacijakoro kapaciteti te del instrumentura, vi e Membronegere Themengo mangipe te resen pes e cilura/resarina/. E majanglune cilura/resarina/ ka oven:

- ▶ **buhljaripe thaj adoptiribe/leipe/ neve standardura, sar so si i Rekomandacija CM/ Rec(2017)10 vash lokheder avipe dzi pe justicija pe Roma thaj Phirutne ani Europa;**
- ▶ **provizija katar e dikhipena trujal e tematikani buchi thaj e reportura katar o Ad hoc Ekspertongo Komiteto pe Romengere thaj Phirutnengere butja (CAHROM); thaj**
- ▶ **organiziripe kooperacija vi aktivitetura vash e kapacitetongoro vazdipe ano fremo katar e khetanutne programura implementirime e Europakere Komisijasar, (egzamplo/misal/ INSCHOOL, JUSTROM, ROMACT, ROMACTED thaj ROMED).**

E Tematikane Akcijako Planeskoro implementiribe sasa azhutisardo katar e Thema membrura trujal olengi volontarno kontribucije (Finlanda, Njamco, Grecia thaj Ungriko them) thaj e bucharngere diba (Finlanda, Grecia thaj Polanda). Dureder, i Parlamentarno Asambleja thaj o Kongreso katar e Lokalnikane thaj Regionikane Autoritetura ano Europako Konsilo, dine pesko politikano suporto/azhutipe/ vash kadale planesko implementiribe. E Europako Konsilo kerdas kooperacija vi e internacionalno partneroncar, leindoj kate e UNESCO, e OSCE/ODIHR, e Phutarde Societakere Fondacijen (OSF), e Europako Centro vash Minoritetengere Butja (ECMI) thaj e Internacionalno Holokaust Alijansa (IHRA) vash nekobore aktivitetongo implementiribe.

O Tematikano Akcijako Plano andas dzi pe kodo te zurarel pes i kooperacija mashkar e diferentno/javereder/ sektorija ano Europako Konsilo thaj dzi pe zuraleder sinergija mashkar lende. Andas vi dzi pe kodo te kerel pes lacheder kontribucija ano implementiribe e Akcijako Planesko vash Vazdipe Inkluzivno Societa/Them/ (2016-2019).

Kana ovela vorba/lafi/ bash o maripe mamuj o anti-Ciganizmo, edukacija thaj kultura, o khetanutno proekti mashkar i EU/Europako Konsilo, "Inkluzivno Shkole: Keripe Diferenca vash e Romane Chavore (INSCHOOL)" legardas kodo koncepto ande panch thema, astarindoj katar e shkologeno kapacitetosko vazdipe thaj sa dzi pe kodo te del pes palpale vash e specifikane trubujimata save so isi e Romane chavoren, te shaj te bajrarel pes olengo azhutipe pe sikljovipaski eksperienca. E projektosko cilu/resarin si te kerel influence upral e edukacijakere politike thaj adaptacija pe nacionalno nivelo. Dureder, e EU/Europako Konsilesko Khetnutno Programo "Lokheder avipe dzi pe Justicija vash e Romane thaj Phirutnengere dzuvlja (JUSTROM)" khamel te zurarel e Romane dzuvlen thaj e chajen, te shaj te maren pes mamuj i diskriminacijaki kooperacija e grupencar vash jekhipe thaj e nacionalno manushikane hakajengere institucije, legalno profesionalcura, lokalnikane autoritetoncar, socijalnikane servisoncar, akademiencar, medijencar thaj e civilno themeskere organizacijencar. Trujal o JUSTROM, e legalnikane thaj e javera relevantno profesionalcura sasa trenirime vash e manushikane hakaja, diskriminacija, dzungali vorba, thaj dzungalipastar motivirimi violenca, sar vi e gender butja. E Europako Konsilo, ki kooperacija e Alijansasar vash ERIAC thaj OSF, kerde e Europakoro Instituto vash Arti thaj Kultura (ERAC) kaskere cilura/resarina/ si te keren promoviripe pe arti thaj kultura vi edukacija, sar vi te promovirinen manushikane hakajen thaj interkulturako haljovipe, sar vi te ikljol pe agor e anti-Ciganizmosar thaj e diskriminacijasar so kerela pes mamuj e Roma vi e Phirutne ani Europa, thaj te vazdel olengo pakjaibe an korkori peste."⁴

E materijalasar so si o amalikano chavorikano bokso kotar e "Dosta! Kampanja" thaj e lila vash e Romengi historija, kultura thaj chib, sasa producirime bazirime upral e studije pe Roma vi e Phirutne so si reprezentirime ande shkolkere kurikulumija, sikljovibaskere lila thaj e muzeumura.

Dzikote e Themen membron isi bareder responsibiliteta te keren e nacionalno strategijen vash e Romengere inkluzijakere provizije, e lokalnikane autoriteta khelena bari rola pe kadale planongo implementiribe ande grundo/tereno/. E Europako Konsilo fokusirindas pes upral kodo te zurarel thaj te vazdel e kapaciteta te shaj te buhljaren pes e politike thaj e publikane servisura save si inkluzivno savorengere, leindoj kate vi e Romen, trujal pharuvipe lache praktike. E CAHROM-eskere tematikane vizite thaj reportura, thaj e respektivno khetanutne programura kotar EU/Europako Konsilo vash "Vazdipe politikane volja thaj haljovipe vash e Romengi inkluzija pe lokalno thaj regionalno nivelo (ROMACT)", thaj "Promoviripe pe lacho legaripe thaj e Romengo zuraripe pe lokalno nivelo (ROMACTED)", si e Organizacijakere majzurale instrumentura vash kodo.

Ko umal katar e aktivno participacija, e Europako Konsili implementirindas specifikane aktiviteta te promovirinel e Romengi thaj e Phirutnengi participacija vash e Romane thaj Phirutnengere dzuvlja vi terne. Aktivno participacija, zuraripe thaj kapacitetongo vazdipe si o vilo katar e EU/Europakere Konsiloske khetanutne programura ROMED, ROMACT thaj ROMACTED. I medijacija mashkar e marginalizirime komuniteta thaj e lokalnikane institucije dije pengi kontribucija vash pharuvipena pe lokalnikano nivelo, trujal kodo so kerdas pes Komunitetakere Akcijakere Grupe thaj te zuraren pes e Roma te len than/participacija/ ano publikano dzivdipe thaj pe procesura kote so kerela pes decizija. Dureder, e Romane Politikane Shkolen isi resarin/cilu/ te vazden e Romengi vi e Phirutnengi participacija ano publikano thaj politikano dzivdipe pe lokalno, nacionalno thaj Europutno nivelo. E Europako Konsilo kerdas dijalogeskere meh-anizmura e Romane thaj Phirutnengere civilno societasar, kerdas strukturalno platforma vash e direktno konsultacije thaj dijalogo e Romane thaj Phirutnengere NGO-encar thaj individualconcar, leindoj kate vi kadalen save so keren buchi pe teluno nivelo/pe tereno/.

---

4. Statutura e asocijaki "Europutno Romengo Instituto vash Arti thaj Kultura", Art. 2 e asocijakere cilura/resarina/

3. Strategikano Akcijako Plano vash Romengi thaj e Phirutnengi Inkluzija (2020-2025)

Kodo Strategikano Akcijako Plano vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija (2020-2025) ("Strategikano Akcijako Plano") prekerela e strategikane cilon/resarinen/katar e Europako Konsilo vash protektiribe thaj promoviribe manushikane hakaja, demokracija thaj justicija ko legaripe dzi pe politikako fremo vash e socijalno thaj interkulturaki inkluzija pe Roma vi e Phirutne ani Europa. Kodo plano dela vi fremo savo si fleksibilno thaj adoptabilno pe kondicije save so isi e themen, thaj si varesavi mapa thaj lacho dizajno vash instrumentura, implementiribe thaj vazdipe pe programura thaj akcije.

E Strategikane Akcijakere Planoske cilura/resarina si te promovirinen thaj te arakhen/protektirinen/ e manushikane hakajen vash e Roma thaj Phirutne, te marel pes mamuj o anti-Ciganizmo thaj i diskriminacija, thaj te bajrarel e inkluzija ande them/societa/.

E Europutne Konsiloskere akcije ka bazirinen/fundirinen pes upral e krisaki praktika ande Europutni Kris vash Manushikane Hakaja thaj ka vazden pes upral e arakhipena thaj e rekomandacije katar e monitoriribaskere grupe, specijalno kotar Europaki Komisija mamuj o Raszimo thaj Natolerancija (ECRI), Europako Komiteto vash Socijalnikane Hakaja katar e Europutni Socijalno Charta, Godideibaskoro komiteti katar e Fremeski Konvencija vash Protektiribe e Nacionalno Minoriteton, thaj Ekspertongo Komiteto kotar e Europaki Charta vash Regionalnikane vaj Minoritetongere Chibja. Azhutipe/suporto/ ka ovel dendo katar i Organizacija dzi pe Thema membrura trujal o akcijako plano cilosar te sigurinel pes lacheder rezultatura ki relacija e dukhavdine grupengi inkluzija thaj marginalizirime Roma thaj Phirutne thaj te vazden pes upral e rezultatura so resline pes ano fremo kotar o Tematikano Akcijako Plano vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija (2016-2019).

Dzaindoj pala e efektura kotar e Tematikane Akcijakere Planoski vash Romengi vi Phirutnengi Inkluzija thaj olesko implementiribe (2016-2019), sar so si vakerdino ano kotor 2 upreder skrinisardo, thaj mangipasar te adresirinen pes e klejakere problemura vash e Romengi thaj Phirutnengi inkluzija, sar so si vakerdino dzi kote dzana sine e konsultacije e Europutne Konsilosar (mashkargavernoskere thaj civilno societasar), kodo Strategikano Akcijako Plano si strukturirime trujal e trin akcijakere linije:

- ▶ **maripe mamuj o anti-Ciganizmo thaj diskriminacija thaj siguripe realno thaj chachuno jekhipe;**
- ▶ **azhutipe pe demokratikani participacija thaj promoviribe publikani pakhiv thaj korkorutni sama; thaj**
- ▶ **suporto vash lokheder avipe dzi pe kvalitetno inkluzivno edukacija thaj treningo.**

Uzal kodo, mashkarsekciake trubutnipa e varesave grupende mashkar e Roma thaj Phirutne save si majbut kishle vaj si teli butederikani diskriminacia ka oven lele ko dikhipe sar jekh buhlo pupipen ane sa e akcie akale Planesko.

4. Fundamentalno principura vash e Strategikane Akcijako Planesko Legaripa

0

Strategikano Akcijako Plano ka ovel legardo kotar kadala fundamentalno principura:

- ▶ baziripe upral manushikane hakaja, centralno thanesar vash principura kotar i na-diskriminacija;
- ▶ respekti vash kanunesko legaripe;
- ▶ respekti vash javeripe thaj veriveripe;
- ▶ efektívno participacija sar themeskere manusha;
- ▶ jekhipe mashkar e dzuvlja thaj e mursha; thaj
- ▶ Romengi thaj Phirutnengi participacija vash e decizije so anena pes pe lende, vi individualno vi kolektivno trujal olengere reprezentatívno organizacije.

5. Prioriteteskere umala thaj legaripaskere linije vash akcija pe 2020-2025

kerindoj pes dzi pe Europutne Konsiloski misija thaj ekspertiza, o Strategikano Akcijako Plano ka fokusirinel pes upral:

MARIPE MAMUJ O ANTI-CIGANIZMO

Maripe mamuj o anti-Ciganizmo thaj i diskriminacija pe sa lengere forme vazdindoj sama vash e Organizacijakere standardura thaj instrumentura, promoviripe lengeri aplikacija thaj implementacija vi siguripe vash avipe dzi pe justicija

PARTICIPACIJA

Siguripe Romengi thaj Phirutnengi efektivno participacija ko procesija kana keren pes e decizija

IMPLEMENTACIJA

Lacheder implementacija pe nacionalno vi lokalno nivelo pe strategije vash Romengi inkluzija pe umala katar e inkluzivno edukacija thaj lokalnikane politike (leindoj kate e efektivno publikane servison)

5.1. Maripe mamuj anti-Ciganizmo thaj diskriminacija vi azhutipe vash realno thaj efektivno jekhipe

Vi kodo so si dendi bari zor thaj si kerdino varesavo progreso, shaj te arakhen pes vi dureder varesave evidence save so sikaven kaj e Roma vi e Phirutne ande Europa vi majdur si dukhadin kotar perzistentno anti-Ciganizmo, savo si prendzardino sar specifikani rasistikani forma tradimi kotar prejudicije thaj stereotipura. Dureder, e Roma thaj e Phirutne vi majdur si viktime/zhertve/ kotar but diskriminacijakere forme, leindoj kate vi e segregacija ande shkole, thaj zorasar chudpe olen te ovel olen sedentarno dzivdipasko stilo, sar vi dzungali vorba mamuj lende thaj dzungalipastar motivirimi violencar ko but Thema membrura.

Sa kodo avela kotar e krisaripa so kerdas Europutni Kris vash Manushikane Hakaja, si rezultatura kotar e monitoring,⁵ Godideibaskoro Komiteto pe Fremoski Konvencija vash e Nacionalno Minoritetongo Protektiribe, thaj o Europako Komiteto vash Socijalnikane Hakaja, sar vi kotar e reportura kotar Komisionero vash Manushikane Hakaja thaj o rodipe pe tereno kerdino kotar e Europutne Unijaki Agencija vash Fundamentalno Hakaja (FRA).⁶

E Ministerongo Komiteteskiri Deklaracija vash e Anti-Ciganizmosko Vazdipe thaj Rasistikani Violenca mamuj e Roma ande Europa⁷ phenel kaj o anti-Ciganizmo si jekh kotar e majzurale mehanizmura vash e Romengi ekskluzija/crdipe pe rig/. Prendzarella kaj mashkar inkluzija thaj anti-diskriminacija isi konekcija, thaj kodoleske dela rekomandacije kaj e inicijative vash lacharipe e situacijako pe savi si e Roma, thaj te lacharel pes olengiri integracija, trubuj te len pes pe vasta instrumentura vash maripe mamuj i diskriminacija, thaj pe jekh vrama vi mamuj o anti-Ciganizmo, te keren pes aktivipa save ka promovirinen e socijalnikani thaj ekonomikani Romengi inkluzija ande umala/areje/ sar so si edukacija, sastipe, bucharipe thaj khera.

5. Dikh, sar egzamplo, ECRI-sko 5-to Reporto pe Kroacija, Republika Moldova thaj Portugalgo

6. Dikh, sar egzamplo, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-anti-gypsyism-barrier-roma-inclusion_en.pdf

7. E Ministerongo Komitetoski Deklaracija vash Vazdipe e Anti-Ciganizmosko thaj Rasistikani Violenca mamuj e Europakere Roma (adoptirimo katar e Ministerongo Komiteto ko 1 februaro 2012-to bersh pe 1132-to khidpe vash e Ministeriumengere Sherutni)

O anti-Ciganizmo kerel bariere vash e zora save so khamela pes te lacharel e Romengere dziv-dipaskere standardura. E informacije publicirime kotar e EU Agencija vash e Fundamentalno Hakaja (FRA) ko aprilo 2018⁸ vash e EU Thema membrura sikavel kaj, vi kodo so si kerdine akcije, e Roma thaj e Phirutne vi dureder arakhena dukhavipa, violence motivirimi dzungalipastar thaj diskriminacija ande edukacija, sastipaski sama, khera thaj bucharipe. Kadala procesura vi dureder bajrarena e Romane thaj e Phirutnengere komunitetongi marginalizacija thaj kerena opstrukcija upral e politikane inicijative save so khamela pes te lacharen lengi situacija.⁹

Te lacharel pes i situacija e Europutne Romengi, o ECRI akharela e Themen membron te adoptirinen komprehenzivno thaj multdisciplinarno aktivitetura vash maripe mamuj o anti-Ciganizmo¹⁰

Anti-Romane thaj anti-Phirutne prejudicije, diskriminacija thaj kriminalo kerdino bikhamipas-tar, rodna kombiniribe kotar kadala aktivitetura:

- ▶ **legalno responsura/deipena palpale/ thaj standardizirimi buti (sar egzemplo, vash maripe mamuj dzungali vorba thaj dzungalipastar motivirimi violence) thaj javera intergavernoskere kooperacije (sar egzemplo, dikhipena, tematikane vizite thaj tematikane reportura);**
- ▶ **treningo vash e legalno profesije, publikane autoritetura thaj kanuneskere butjarne pala e Europutne Konsiloskere standardura thaj e relevantno krisaripa kater e Europako Kris vash Manushikane Hakaja;**
- ▶ **kapacitetongo vazdipe pe nacionalno, regionalno thaj e lokalno autoritetura thaj civilno societa, trujal e Europutne Konsilosko dijalogeskere mehanizmura e Romengere thaj e Phirutnengere civilno societencar; thaj**
- ▶ **specifikano zuraripe pe varesave grupe, sar so si e Romane dzuvlja thaj terne; thaj**
- ▶ **akcije vash samako vazdipe thaj akcije vash e generalno publika.**

Isi sa bareder rekognicija/prindzaripe/ vash kodo kaj khamela te adresirinel pes o anti-Ciganizmo, te vazdel pes e Romengo bareder pakaibe an korkore peste trujal promoviribe Romane arton, kultura, historija thaj e chibja. Kadaleske, ko 2017-to bersh kerdas pes ERIAC thaj lokhes-te avela sar jekh klejaki institucija pe kodo umal. E Europako Konsili vi dureder ka kerel buti e ERIAC-esar te promovirinen khetanutne moljaripa thaj principura.

Europutne Konsilosko/EC Khetanutno Programo JUSTROM sikavdas kaj kana e Romane thaj Phirutnengere dzuvlja si samale vash olengere hakaja, thaj kana e bariere vash avipe dzi pe justicija si pheravdine, von roden justicija. Kodi bukjaki linija trubuj te achol prioriteti vash e Organizacija savi so dureder ka kerel buchi khetane jekhipaskere grupencar thaj e nacionalno manushikane hakajengere institucije thaj legalno profesionalconcar.

8. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-anti-gypsyism-barrier-roma-inclusion_en.pdf

9. Recent EU high-level meetings on anti-Gypsyism and resolutions reiterate the urgent need to combat this phenomenon

10. ECRI Generalno Politikaki rekomandacija No. 13 vash maripe mamuj o anti-Ciganizmo thaj diskriminacija mamuj e Roma, adoptirimi ko 24 juni 2011. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cc62a

Adzikerdine rezultatura

MARIPE MAMUJ E DZUNGALI VORBA

1. Buhljaripe lagalno instrumento vash lokheder thaj lacheder avipe dzi pe kodo te adresirinel pes i dzungali vorba teli o fremo kotar e manushikane hakaja.

SAMA

2. Vazdipe samako vash e Romengere thaj Phirutnengere problemura trujal generalno publika kerindoj aktivitetura vash samako vazdipe.

PROTEKCIJA

3. Lacheder institucijengere performance pe protektiribe e Romengere thaj e Phirutnengere hakajen trujal profesionalno treningo; vazdindoj lokheder avipe dzi pe justicija vash e Roma thaj e Phirutne trujal aktivitetura vash kapacitetoskoro vazdipe.

PROMOVIRIBE

4. Te vazdel pes o dikhipes vash e akcije so kerela o Europako Konsilo, leindoj kate vi e krisaripe so kerela e Europaki Kris vash Manushikane Hakaja thaj e rekomandacije so avena kotar e monitoriribaskere grupe.

5.2. Azhutipe vash demokratikani participacija thaj promoviripe manushengi pakhiv thaj responsibiliteta

E Romengi thaj e Phirutnengiri participacija ano politikano thaj publikano dzivdipe ko nakhle desh bersha barilas. Numa, vi dureder adekvatno na reflektirinela o demografikano pharipe pe Romane thaj Phirutnengere komunitetura, specijalno ko lokalno nivelo. E evidence sikavena kaj e Roma thaj e Phirutne, specifikane e dzuvlja thaj e terne,¹¹ arakhena buteder socijalnikane barijere thaj prejudicije save so seriozno teljarena olengo kapaciteto te shaj efektivno te participirinela ko publikano thaj ko politikano dzivdipe. Von si ko kontinuiteti avrijal kotar e lokano vaj nacionalno politikane arene thaj e procesura kote so anena pes decizije save so afektirinela olen. Kodo so na dikjona pes, teljarela olengo potencijalo te harnjaren thaj te teljaren olengi marginalizacija thaj diskriminacija. Si esencijalno te vazdel pes upreder olengi politikani participacija thaj reprezentacija, te shaj te anen e themeskere Romen pasheder dzi pe lokalno, nacionalno thaj Europakere thanende kote so kerena pes e decizije, thaj te vazdel pes olengi aktivno participacija thaj interakcija e publikane administracijencar thaj te sikaven pes ko publikane sfere.

Inkluzivno politikane aktivitetura pe lokalno nivelo si krucijalno te shaj te anen pes konkretno lachipa ande socijalno inkluzija vash e Roma, trujal e klejakere sfere kotar i edukacija, khera, bucharipe thaj sastipaski sama. E administracije thaj e lokalnikane alusarde/elektirime/ reprezentantura, butivar si skeptikane na pachan pe potencijalo te resel pes progreso ande kadala umala/areje/, sostar von na dzanen sar te aven dzi ko progreso, naj olen suporti te keren buti upral e kompleksno problemura, thaj naj len but ekspertiza te legaren varesave bucha, te buh-jaren thaj keren integririmi metodologija, thaj te dizajnirinela aktivitetura thaj projektura, sar vi te arakhen avrutne vaj nacionalno fundiripe vash kodo. Dureder, naj kooperacija thaj na dena pes love kotar e androne that avrunne resursija soske naj pakhiv mashkar e lokalno Romane komunitetura thaj e lokalnikane administracije.

Astarindoj kotar e rezultatura e implementacijatar kerdini e Tematikane Akcijakere Planostar vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija (2016-2019), specijalno pala e intergavernongeri kooperacija thaj dikhipena lendine kotar e tematikane vizite thaj reportura, dijalogeskere mehanizmura e Romane thaj Phirutnengere civilno societasar, e bienalno internacionalno Romane dzuvlengere konferencije thaj javera specijalno khidipena, e EU/Europako Konsiloskere khetanutne programura implementirime pe lokalno nivelo vash lacheder gavernongoro legaripe thaj zuraripe (ROMED, ROMACT, ROMACTED), aktivitetura vi vash e autoritetura, vi vash e themeskere manusha ka oven tretirime pe bersha so ka aven. I tehnikani asistencija dendini pe lokalnikano nivelo te vazdel o kapaciteto e autoritetongo vash lacho politikano hemipe ka ovel kombinirimo kodolesar so ka zuraren pes vi e themeskere Roma, te shaj te avel pes dzi pe lengi aktivno participacija ande politikano thaj publikano dzivdipe.

E Romane Politikane Shkole vi dureder ka den treningo thaj mentoriribe vash e Romane thaj Phirutnengere themeskere manushenge cilosar te anen olen pasheder dzi pe lokalno, nacionalno thaj Europutne thanende kote so kerela pes decizija, leindoj kate vi e Romen thaj e Phirutnen save so khamen te len than pe alusariba pe lokalno, nacionalno vaj Europutno nivelo.

11. E OSCE-ski Parlamentarno Asambleja "Rezolucija pe Promoviripe lache Politike vash e Romani Populacija" thaj olaki "Rezolucija pe Promoviripe Politike vash Jekhipa mashkar e Romane Populacijakere Dzvulja thaj e Mursha", lendini/adoptuimi ko 2011 bersh, akharindoj e OSCE-skere Thema participantura te achaven buteder than te shaj te bajrarel pes e Romengo participiribe ko "promoviribe jekh shajipena vash e Romane dzuvlja ande politike". Vash buteder informacije, dih "E OSCE-skere Rezolucije katar e Parlamentarno Asambleja adoptuindas/lijas an pesky Bishto Bersheskiri Sesija" ikerdini ano Belgrad kotar 6-to dzi ko 10-to juli 2011 bersh, so shaj arakhen ande: <https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2011-belgrade/declaration-4/3030-belgrade-resolutions-eng/file> (see respective references Article 22, p. 46, and Article 15, p. 48)

Specijalno sama ka ovel dendini vash e Romane thaj Phirutnengere dzuvlja thaj ternen saven isi interesu pe aktivno participacija pe publikano vaj politikano dzivdipe an pengere komune vaj thema.

Adzikerdine rezultatura

INCREASED PARTICIPATION

1. Increased participation of Roma and Travellers in public and political life at local, regional, national, and European level.

REINFORCED CAPACITIES

2. Reinforced capacity of national and local authorities to perform their roles and responsibilities in an effective and efficient manner when designing and implementing plans, policies and projects, particularly active inclusion measures that improve the situation of Roma and Travellers.

INCREASED CAPACITIES

3. Increased capacity of local authorities to access and use national and international funding, particularly EU funds, to support their Roma inclusion strategies.

INCREASED EXPERTISE

4. Increased level of Roma and Traveller expertise and understanding across the Council of Europe Secretariat.

5.3. Azhutipe vash inkluzivno kvalitetno edukacija thaj suporto vash inkluzivno kvalitetno edukacija thaj treningo

Kana vorbisaras vash e Romane chavore, bute edukacijakere institucijenge trujal sasti Europa sikavena pes e problemura kotar kodo so e chave na phiren ande shkola, ikljona olatar angleder te agoren ola, thaj na phiren ande shkola sako dives.

E Shkolengi segregacija sikavela pes sar majbaro faktoro so anela dzi pe gasave tikne edukacijakere performance. I praktika te separirinen pes grupe ande specijalno shkole vaj klasija, vi kodo so isi anti-diskriminacijaki legislative thaj politike, shaj te phenas kaj vi dureder kerela pes. I segregacija ande shkole si e majbilachi forma katar diskriminacija thaj si seriozno phageripe pe chavengere hakaja,¹² vi o buhljaripe katar e internacionalno manushikane hakajengere standardura save so ande dzi pe kodo te kerel pes diso mamuj shkolengi segregacija pe but Thema. E Europaki Kris vash Manushikane Hakaja vazdijas jekh zuralo legalno kazoo vash e shkolengi segregacija savi so si specijalno kerdini vash e Romane chavore. Butivar si arakhline Thema membrura save so phagena e Europutne Konvencija vash e Manushikane Hakaja, thaj phagena e hakaja e chavengi saven so isi fundavno hakaj vash edukacija.¹³

E Organizacijaki buchi upral e inkluzivno edukacija (sar egzemplo, o EU/Europako Konsilo Khetanutno Projekti INSCHOOL) vi dureder ka vazdel i sama kotar o trubujipe te sigurinel pes legalno prohibicija/stopuibe/ katar e segregirime shkolakere politike thaj praktike, te del suporto pe Thema membrura ko buhljaripe thaj kreiribe desegregacijakere strategijen, dzaindoj pali linija kanuneskere kazondar katar e Kris, thaj te promovirinel e dadengi thaj e dajengi participacija vash kvalitetno edukacija thaj shkolaripe trujal civilno societa pe lokalnikano nivelo.

E terne Romenge vi dureder si problemo i tranzicija kotar olengi edukacija dzi ko bucharipe.¹⁴ Sar rezultato kodolestar, but terne Roma save so "Naj ande Edukacija, Bucharipe vaj Treningo" (NEET) si but ucho.¹⁵ E terne Roma, specijalno kadala katar o NEET, si e majteljardine terne manusha ande EU¹⁶ thaj trujal sasto Europako Konsilo.

E rezultatura kotar nekobore rodipena ando tereno pe EU¹⁷, sikavela bari hiv mashkar e Romane thaj e na-Romane chavore save so phiren ande shkola thaj sikavena kaj e Romane chavore si but palal ki komparacija ko adava so sikljovena ko edukacijako procesi e na-Romane siklencar. Vi kodo so kerela pes thaj dela pes zor te vazdel pes o nivelo ko dzaibe ande shkola, pashe 50% katar e Romane chavore ande Europa na agorena i fundavni edukacija, dzikote numa 25% olendar agorena mashkaruni edukacija. E but tikne edukacijakere rezultatura si specifikane alarmantno sostar i edukacija kerel direktno impakto upral sako jekhe individualcoskere shajipena vash lacho dzivdipe. E terne Romengoro avutnipe funda kerela pes but upral olengi edukacija. I choroli edukacija si ki korelacija e chorole sastipasar, bibucharipasar, chorolipasar thaj ekskluzijasar.

Dzi akak, naj sistematikane zora te del pes suporto vash e gavernura, vash e mediumija thaj e javera hemime riga adekvatno te komunicirinen kontribucija kotar e Romane thaj Phirutnengere societencar, specijalno trujal i kultura, arti vaj historija.

12. CommDH/PozicijakoroDokumento (2017)1,12 September 2017 Maripe mamuj shkolaki segregacija ande Europa trujal inkluzivno edukacija

13. Dikh, sar egzemplo o kazoo D.H.thaj Javera sv.Chehikani Republika kotar 13 novembro 2007

14. EU FRA, EU-MIDIS II, Tranzicija kotar i edukaci ko bucharipe vash e terne Roma ko enja EU Thema Membrura, 2018

15. Ibid

16. Reporto vash evaluacija pe EU Fremo vash e Nacionalno Romane Integracijakere Strategije dzi ko 2020, COM(2018) 785 finalno.

17. Dujto Europutne Unijakere Minoritetongere Diskriminacijakoro Rodipe/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings

An kadala Thema membrura save so buhljardine edukacijakiri politika vash e minoriteta, sar misal ko keripe edukacijako materijalo, e Roma si unikatno minoriteto saveske chi egzistuin edukacijakere materijalura sostar von nashti te den olen; dureder, ake soske e Roma trubuj te rekordirinen, keren, buhljaren thaj organizirinen dzandipe vash olengi historija, kultura thaj chib, te shaj te ikeren, zuraren thaj buhljaren pengo identiteto.

E Europako Konsilo ka bajrarkerel edukacijakere materijalura thaj ka del olen e Themenge membronge. Trujal pesko partneriribe e ERIAC-esar, materijalura vash e Romengi thaj Phirutnengi kultura thaj arti, leindoj kate e Romane historija thaj javer pedagogikane materialija, sar vi prezentiribe e Romen thaj e Phirutnen ande edukacijakere kurikulumija thaj sikljovibaskere lila.

Adzikerdine rezultatura

KVALITETNO EDUKACIJA

1. Te crden pes konkretno pharipena vash lokheder avipe dzi pe kvalitetno edukacija thaj te del pes suporto pe nacionalno thaj shkolengo nivelo; te vazdel pes e sicharengo kapaciteto te shaj te ikljon pe rig e diverzitetosar thaj te len inkluzivno sicharipaskere metodura.

PROMOVIRIBE LE ROMENGIRI THAJ LE PHITUTNENGI HISTORIJA

2. Promoviribe sikljovipe e Romengere thaj Phirutnengere historija thaj Romengo Holokausto vi inkluzija ande shkolakere kurikulumija thaj sichovibaskere lila, trujal treningo e sicharenge.

DZANIPASKO VAZDIPEN

3. Te vazdelpes o dzanipe thaj te prendzarel pes o Romano Holokausto.

BUHLARDI EKSPERTIZA

4. Te vazdenpes e shanse vash lacheder tranzicija kotar edukacija dzi ko bucharipe vash e terne Roma thaj Phirutne.

6. Trushalkerde problemura

Nekobor Romengere thaj Phirutnengere grupe thaj individualcura arakhena butivarkerdini diskriminacija vaj dzivdinena ani specifikane dukhavdine situacije. Von butivar arakhena but bilachi segregacija thaj harneder participacija ano them/societa. Sar rezultati kadal-estar, mangipasar/cilosar/resarinasar/ te sigurinel pes olengi protekcija mamuj i diskriminacija thaj olengo sasto hemipe ande societa/them/, inkluzijakere strategije khamela te len pes ani godzi thaj te adresirinen pes olengere specifikane situacije pe save arakhena pes.

Sa buteder prepdzarella pes kaj shaj te ovel nekoboro – fundavne – grundura vas i diskriminacija kana ovela vorba vash varesavo kazo. Manush savo si viktima/zhertva/ katar i rasaki diskriminacija shaj te arakhel vi diskriminacija savi si kerdini upral javereder grundo/funda/ so si vakerdino ano Artiklo 14 katar e Europutni Konvencija vash Manushikane Hakaja, mashkar e vavera seks, religija vaj pakjaibe, seksualno orientacija, vaj gender identiteti,¹⁸ bersha vaj disabiliteto. Kadala diferentno/javereder diskriminacijakere forme naj mashkar pende ekskluzivno; i butivarkerdini diskriminacija rodela vi buteder deipena palpale pe kodo phuchibe. Bibahtake, vi o koncepto katar e butivarkerdini diskriminacija vaj interseksionaliteto, vi majdur najintegririme ande legalno draba, politikengoro keribe, vaj ande informacijengo khedipe.

Dzaindoj pali e 2010 Strazburgoski Deklaracija pe Roma, kola te vazdena pes e dzuvlengere hakaja thaj o gender jekhipa, e Europako Konsilo ka achovel putardo pali butivarkerdini diskriminacija thaj o interseksionaliteto, sar vi vash e javera butja save so shaj te nakhaven sa e specifikane aktivitetura pe horizontalno drom.

E Organizacijako kapaciteto te shaj te adresirinel e butivarkerdine diskriminacija thaj o interseksionaliteto ka ovel bareder thaj lacheder kodolesar so ka kerel pes nevi intergavernoskiri struktura jekha buhleder anti-diskriminacijasar, diverzitetosar thaj inkluzijakere mandatesar.

---

18. Dikh CM/Rec(2010)5 “vash aktivpa pe maripe mamuj i diskriminacija kerdini upral o grundo, sar so si seksualno orientacija thaj gender identiteti”, so shaj te phenel pes vi vash e interseks manusha; nekobor delegacije kerdine deklaracija pala kadala Rekomandacijako leibe/adoptiribe/ kotar e Sherutnengo 1081-to khidipe (31 marco 2010-to bersh); e Rusijaki Federacija sikavdas peski pozicija pala kadi Rekomandacija an pesko interpetiririmo dikhibe kerdini ki vrama kana adoptirindas/lijas/ pes kodi Rekomandacija

7. Implementiribe thaj dikhipe upral o Strategikano Akcijako Plano

Kodo Strategikano Akcijako Plano si vash sasto Europako Konsilo thaj i resarin/o cilo/ si kodo "instrumentongo bokso" katar e sasti Organizacija te lel pes sar jekh transversalno drom mashkar sa e entitetija te shaj te implementirinen pes e relevantno akcije. O transversaliteteto, i andruni koordinacija thaj i kooperacija mashkar e relevantno departmanura ka oven lokheder, kodolesar so ka keren pes mashkar departmanureskere khidipena palo thema so si relevantna e Romenge thaj Phirutnenge, cilosar te resen pes dzi pe konkretno rezultatura so posigate. Sa kodo shaj te resel pes kadale kehdi penencar e subjektoncar vash e Roma thaj e Phirutne. Specifikani resarin/cilo/ pe kodo konteksto si te vazdel pes upreder ani agenda e butja pashe phangle e Romencar vi e Phirutnencar ande sa e politkane umala/areje/ katar i Organizacija kote so ka arakhel pes o trubujipe sa kadala aktivitetoncar te dzal pes vi majdur.

E Strategikane Akcijako Planesko implementiribe ka ovel dikhilino kotar e mashkargavernongi struktura (legarimasko komiteto thaj subordinacijaki grupa) savi so ka sigurinel e koordinacija thaj e kooperacija mashkar e Thema membrura (sar egzemplo, intergovernmentalno grupako dikhipe thaj aktivitetura vash azhutipe/suporto/). O partneriribe mashkar e Europakere institucije thaj agencije vi e internacionalno organizacije, jekhipaskere grupe, nacionalno manushikane hakajengere institucije thaj o civilnikano them ka ovel bareder. Dzaindoj pali kodo, e Europutne Konsilosko Dijalogo e Romengere thaj Phirutnengere Civilno Societencar, kerdino kotar e Ministerongo Komiteto ko 2015-to bersh, si but importantno thaj ka khelel klejaki rola pe kodo te involvirinen pes e Romane thaj e Phirutnengere na-gavernoskere organizacije thaj individualcura ko implementiribe e Strategikane Akcijako Planesko.

Specifikane konferencije vaj khidipa, sar so sasa e Europutne Konsileski Internacionalno Romane Dzuvlengere konferencije, ka den pengi kontribucija ko varesave bukengoro thaj e aspektongo zuraripe ko Strategikano Akcijako Plano.

E Ministerongo Komiteto regularno ka ovel informirime vash o progreso so ka kerel pes pala e Strategikano Akcijako Planesko implementiribe.

Dopash vrama ko dikhipe upral e Strategikane Akcijakere Planura ka ovel kerdino ko 2022-to bersh, thaj e agoruni evaluacija si planirimi vash 2025-to bersh.

But manusha katar kadala 10-12 milionura Roma thaj Phirutne ande Europa si dukhavadine kotar o ekstremno/baro/ chorolipe thaj crdipe pe rig/ekskluzija/. E egzistencija thaj o buhlardo anti-Ciganizmo zuralel pe thaj lengiri ekonomikani thaj socialno situacija dzal maj nasul.

Kodo Strategikano Akcijako Plano vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija (2020-2025) prekerela e strategikane cilon/resarinen/ katar e Europako Konsilo vash protektiribe thaj promoviribe manushikane hakaja, demokracija thaj justicija ko legaripe dzi pe politikako fremo vash e socialno thaj interkulturaki inkluzija pe Roma vi e Phirutne ani Europa. Kodo plano dela vi fremo savo si fleksibilno thaj adoptabilno pe kondicije save so isi e themen, thaj si varesavi mapa thaj lacho dizajno vash instrumentura, implementiribe thaj vazdipe pe programa thaj akcije.

E Strategikane Akcijakere Planoske cilura/resarina si te promovirinen thaj te arakhen/protektirinen/ e manushikane hakajen vash e Roma thaj Phirutne, te marel pes mamuj o anti-Ciganizmo thaj i diskriminacija, thaj te bajrarel e inkluzija ande them/societa/.

Strategikano Akcijako Plano si strukturirime trujal e trin akcijakere linije:

- ▶ maripe mamuj o anti-Ciganizmo thaj diskriminacija thaj siguripe realno thaj chachuno jekhipe;
- ▶ azhutipe pe demokratikani participacija thaj promoviribe publikani pakhiv thaj korkorutni sama; thaj
- ▶ suportu vash lokheder avipe dzi pe kvalitetno inkluzivno edukacija thaj treningo.

ROM

www.coe.int

Pe kado kontinento e Konsilo la Evropako si e majbari organizacija pe mahushengere hakaja. Si las 47 thema membrura anda save si vi membrura ande Europaki Unija. Sa kadala membrura vasthramosarde e Evropaki Konvencija pal Manushengere hakaja, documento savo si kerdo te del protekcija savore manushenge, demokracija thaj zakono. Le Europako Kriso pal Manushengere chachipena lel sama pal e implementacija le konvencijake ande thema membrura.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE